

**DETEKCIJA I TRETMAN NEPOŽELJNIH OBLIKA
PONAŠANJA UČENIKA U SPECIJALIZIRANIM
USTANOVAMA**

**DETECTION AND TREATMENT OF UNDESIRABLE
FORMS OF STUDENT BEHAVIOR IN SPECIALIZED
INSTITUTIONS**

Elvira Mujkanović¹, Azra Maljanović-Hrustemović²

¹SVEUČILIŠTE HERCEGOVINA, Fakultet društvenih znanosti dr. Milenka Brkića

²Zavod za specijalno obrazovanje i odgoj djece „Mjedenica“ Sarajevo

SAŽETAK

Često se govori o kompetencijama edukatora u specijaliziranim ustanovama i o tome koliko je raznosvrstan njihov posao. Specijalni edukatori-rehabilitatori i logopedi se obrazuju za rad s djecom koja spadaju u kategoriju djece s teškoćama u razvoju. Izazovi sa kojima se svakodnevno susreću su raznoliki i zahtijevaju cjeloživotno učenje zbog prirode teškoća s kojima djeca dolaze u ustanove. Često je otežavajuća okolnost za rad i napredak djeteta u obrazovnom području prisustvo nepoželjnih oblika ponašanja. Izazovi s kojima se susreću edukatori-rehabilitatori i logopedi su ogromni, jer pored obrazovne tu je i uloga terapeuta koji treba da odgovori potrebama djeteta na zdravstvenom, socijalnom, odgojnom pa tek onda na edukativnom planu. Na koji način se oni nose sa problemima koji nastaju ukoliko djeca ispoljavaju nepoželjne oblike ponašanja nastojali smo prikazati u ovom radu. Cilj nam je bio ispitati edukatore-rehabilitatore i logopede koji rade u specijaliziranim ustanovama o tome sa kojim vrstama nepoželjnih oblika ponašanja se susreću, koliko često, te da li u ustanovi u kojoj rade postoje timovi i protokoli za izradu strategija za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja. Rezultati do kojih smo došli nam ukazuju da je neophodno formirati timove u ustanovama i kreirati protokol za prikupljanje podataka o nepoželjnim oblicima ponašanja što bi rezultiralo izradom strategija za ublažavanje i otklanjanje ponašanja koja otežavaju rad i kvalitetno obrazovanje djece s teškoćama u razvoju.

Ključne riječi: djeca s teškoćama u razvoju, nepoželjni oblici ponašanja

ABSTRACT

The competences of educators in specialized institutions and how diverse their work is often talked about. Special educators-rehabilitators and speech therapists are trained to work with children who fall into the category of children with developmental disabilities. The challenges they face on a daily basis are diverse and require lifelong learning due to the nature of the difficulties with which children come to institutions. An aggravating circumstance for a child's work and progress in the educational field is often the presence of undesirable forms of behavior. The challenges faced by educators-rehabilitators and speech therapists are huge, because in addition to the educational role, there is also the therapist's role, which needs to respond to the child's health, social, educational, and only then educational needs. In this work, we tried to show how they deal with the problems that arise if children exhibit undesirable forms of behavior. Our goal was to examine educators-rehabilitators and speech therapists who work in specialized institutions about what types of undesirable forms of behavior they encounter, how often, and whether the institution where they work has teams and protocols for creating strategies for mitigating and eliminating

undesirable forms behavior. The results we have come to show us that it is necessary to form teams in institutions and create a protocol for collecting data on undesirable forms of behavior, which would result in the development of strategies to mitigate and eliminate behaviors that hinder the work and quality education of children with developmental disabilities.

Keywords: children with developmental disabilities, undesirable forms of behavior

UVOD

Izazovi u radu sa djecom s teškoćama u razvoju su svaki dan sve kompleksniji i zahtjevniji. Napretkom nauke dolazimo do sve većeg broja dijagnostičkih podataka koji se mogu obraditi i koji na kraju dobiju ime, odnosno, dijagnozu. Nije neuobičajeno da jedno dijete ima više dijagnoza od kojih svaka zahtijeva poseban pristup i metode u radu. Pored niza zdravstvenih, tjelesnih, psihičkih i emocionalnih teškoća, evidentno je da su nepoželjni oblici ponašanja na vrhu popisa. Bilo da se radi o individualnom ili grupnom radu, nepoželjni oblici ponašanja predstavljaju izazov kako defektolozima tako i učiteljima i nastavnicima u redovnim školama. Funkcionisanje djeteta kao i napredovanje na edukativnom planu u velikoj mjeri ovise o tome da li se nepoželjni oblici ponašanja tretiraju na odgovarajući način i da li se radi na njihovoj prevenciji, odnosno, na ublažavanju i otklanjanju kada do njih dođe.

Ako bismo definisali nepoželjne oblike ponašanja prema Cullinan, Epstein i Loyd, (1982), oni bi predstavljali sva ponašanja koja socijalna sredina ne doživljava kao prihvatljiva, koja su upadljiva i otežavaju osobi da usvaja nove vještine i navike, a samim tim i re/habilitaciju i socijalizaciju u društvenu sredinu. Najčešće se nepoželjni oblici ponašanja manifestuju kroz agresivnost, samopovređivanje, vrištanje/vikanje, destruktivnost, temper tantrum, prekomjernu aktivnost, razbacivanje predmeta, lutanje, noćnu uznemirenost, nepoželjne navike, antisocijalno ponašanje, seksualnu delinkvenciju i ponašanje usmjereno na privlačenje pažnje. Koliko su česta i na koji način se ispoljavaju ova ponašanja zavisi od uzrasta, spola, intelektualnog funkcionisanja i niza drugih karakteristika osobe (Dekker i sar., 2002). Nepoželjna ponašanja ometaju učenje, funkcionisanje u društvu i mogu biti iscrpljujuća i zahtjevna kako za dijete koje ih ispoljava tako i za porodicu. Roditelji su često društveno izolovani zbog ovih ponašanja tako da je vrlo važno raditi na poboljšanju kvalitete života, ne samo djece već i njihovih roditelja. Nepoželjni oblici ponašanja često su razmatrani kao mogući „bihevioralni ekvivalenti“ psihijatrijskih simptoma kod osoba sa teškoćama jer se javljaju tri do četiri puta češće nego u opštoj populaciji (Molteno i sar., 2001). Manifestacija nepoželjnih ponašanja zavisi od okolnosti u kojima dijete odrasta i uči, ali i o njegovoj ličnosti i stepenu teškoća s kojima se nosi (Jordan i Powell, 1995; prema Blažinčić, 2017). Često imaju različite uzroke i razloge zbog kojih se javljaju. Neki

od njih su psihomotorni nemir, frustracija zbog nemogućnosti verbalnog izraza, senzorna preosjetljivost, potreba za pažnjom, izbjegavanje zadataka i promjena u rutini. Horner i sar. (prema Stošić, 2009) kažu da se uz autoagresiju, agresiju i destrukciju u nepoželjna ponašanja ubrajaju nepažnja i izolacija jer smanjuju mogućnost primanja novih informacija, učenja i razvoja kao i samostimulacija koja djetetu stvara osjećaj ugone, ali i smanjuje motivaciju za druge aktivnosti. Svi oblici nepoželjnog ponašanja povećavaju izolaciju djece, isključuju ih iz redovnih oblika odgoja i obrazovanja, smanjuju mogućnost razvijanja socijalnih odnosa i uključivanja u aktivnosti zajednice. Najčešće se djeca osjećaju nesigurno i frustrirano čak i u strukturiranoj okolini i žele udovoljiti svojim potrebama odmah. Ispoljavanje nepoželjnih oblika ponašanja djeluje stresno i na defektologe koji su u neposrednom kontaktu s djetetom koje ih ispoljava. Ova ponašanja ometaju edukacijsko- rehabilitacijski rad te zahtijevaju pojačanu brigu za dijete koje ispoljava nepoželjno ponašanje, ali i za sve u neposrednoj okolini. Nepoželjni oblici ponašanja često su tema naučnih i stručnih radova kako u svijetu tako i na prostorima našeg regiona. Mnogi strani autori kao što su Clements, J. (2000), Zarkowska, E. (2000), Matson, J. L. (2009; 2012), Whitaker, P. (2001) i dr. su svoj fokus istraživanja stavili na razumijevanje nepoželjnih ponašanja i intervencije za njihovo smanjivanje i ublažavanje. Teodorović i Frey su 1986. godine opisale nepoželjne oblike ponašanja kod djece s težim intelektualnim teškoćama kao i Škrinjar (1989), Soldo i sar. (1990) pisali su o transformaciji nepoželjnih oblika ponašanja kod djece s teškoćama u razvoju, Bradarić-Šlujo (1991) kod djece sa oštećenjem sluha, a Pribanić (1995) kod djece sa oštećenjem sluha koji imaju i dodatne teškoće. Stošić je (2009), opisala bihevioralni pristup u sprečavanju i uklanjanju nepoželjnih oblika ponašanja kod djece iz spektra autizma, a 2016. je opisala uspješnost ovog pristupa i kod djece sa intelektualnim teškoćama. Bujas Betković i Frey Škrinjar su u fokus istraživanja stavile bihevioralni pristup i njegov utjecaj na smanjenje nepoželjnih ponašanja kod djece iz spektra autizma. U Bosni i Hercegovini o problemu nepoželjnih oblika ponašanja pisali su između ostalih Mujkanović (2012, 2013), Demirović (2018). Rezultati istraživanja koje je provela Mujkanović (2012: 479) o nepoželjnim oblicima ponašanja učenika s intelektualnim teškoćama ukazali su da postoji *značajna razlika u učestalosti i karakteristikama nepoželjnih oblika ponašanja u odnosu na spol gdje su dječaci pokazali veći stepen nepoželjnih oblika ponašanja u odnosu na djevojčice; u odnosu na dob, gdje su djeca s intelektualnim teškoćama starije dobi pokazala više nepoželjnih oblika ponašanja u odnosu na djecu s intelektualnim teškoćama mlađe dobi; u odnosu na stepen intelektualnih teškoća gdje su djeca sa umjerenim stepenom intelektualnih teškoća pokazala veći broj nepoželjnih oblika ponašanja u odnosu na djecu sa lakim stepenom intelektualnih teškoća*. Rezultati istraživanja Demirović (2018) su pokazali da ne postoje statistički značajne razlike između učenika u redovnim i specijaliziranim ustanovama.

U prevenciji i smanjivanju nepoželjnih oblika ponašanja koriste se različiti pristupi i metode koje se individualno prilagođavaju svakom djetetu, ali su se kao najefikasnije

pokazale bihevioralne intervencije. Cilj ovih intervencija je smanjiti pojavu određenog nepoželjnog ponašanja te podučiti dijete zamjenskim ponašanjima ili vještinama. Ovim intervencijama se vrši procjena događaja u okolini prije i nakon ciljanog ponašanja kao i procjena funkcije određenog ponašanja (NAC, 2015; prema Blažinić, 2017). Mnogi stručnjaci naglašavaju važnost prilagođavanja okoline u kojoj dolazi do nepoželjnih ponašanja te ističu saradnju između porodice i stručnjaka u planiranju i implementaciji intervencija s ciljem održavanja naučenih vještina i njihovoj generalizaciji. O'Donnel i sar. (1993; prema Bujas Petković i sar., 2010) navode da se prilikom planiranja intervencija treba uzeti u obzir kontekst porodice i zajednice, dnevni raspored i porodične rutine, životne stilove, podršku okoline te obrasce porodične interakcije. Dnevne rutine su važne za procjenu ponašanja i planiranje intervencija, prvenstveno zato što predstavljaju važan kontekst u kojem dijete uči i u kojim se najčešće nepoželjna ponašanja ponavljaju. Prije početka tretmana važno je napraviti dobru funkcionalnu procjenu, kako bi se utvrdila funkcija nepoželjnog ponašanja, kao i da fokus tretmana bude tretiranje funkcije, odnosno onoga što dijete ispoljavanjem određenih ponašanja dobija, a ne tretiranje ponašanja i toga kako ono izgleda (Dunlap & Fox, 2011). Naravno, neka nepoželjna ponašanja se javljaju samo u određenim situacijama, okruženjima i sa određenim ljudima i za ta ponašanja se kaže da su pod kontrolom stimulusa u kojima se javljaju, a dešavaju se jer djeca žele da ih izbjegnu (Luiselli et al., 2008). Vrlo često se dešava da se nepoželjna ponašanja ako se koriste dovoljno često i dovoljno dugo učvrste u ponašanju osobe (Emerson, 2001; Slavnić, 2007), postanu hronična stanja i prerastaju u intenzivnije i učestalije oblike. Važno je istaknuti da ova ponašanja neće izeznuti ili nestati bez primjene odgovarajuće intervencije, zato je vrlo važno rano prepoznavanje, prevencija i uklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja te kreiranje programa rada za svako dijete, pronalaženje odgovarajuće strategije, metode, tretmana, prilagođavanje stila interakcije, didaktičkog materijala i sl. Nepoželjna ponašanja predstavljaju veliki problem, kako djeci tako i stručnjacima, roditeljima i svim članovima uže i šire porodice. Zbog kompleksnosti poremećaja te jedinstvenih kombinacija sposobnosti i vještina i teškoće svakog pojedinog djeteta s teškoćama u razvoju potrebno je kontinuirano tragati i kombinovati metode podučavanja te pronaći odgovarajuće strategije. Intervencije zasnovane na bihevioralnom pristupu su efikasne i u prevenciji i smanjivanju intenziteta i učestalosti nepoželjnih ponašanja te se u svijetu one primjenjuju već nekoliko desetljeća, što nije slučaj u Bosni i Hercegovini, gdje tretman nepoželjnih oblika ponašanja i sistem podrške još uvijek nedostaje.

Svako dijete s teškoćama u razvoju zahtijeva individualizirani pristup u razumijevanju i rješavanju nepoželjnih ponašanja koja ispoljava. Važno je da defektolozi provedu detaljnu procjenu i prilagode strategije kako bi zadovoljili potrebe djeteta. Nepoželjna ponašanja su vrlo često rezultat frustracije ili teškoća u razumijevanju ili izvršavanju zadataka. Defektolozi bi trebali identificirati osnovne teškoće u učenju djeteta i

pružiti odgovarajuću podršku kako bi se osiguralo uspješno savladavanje akademskih i funkcionalnih vještina. Zbog toga je jako važno u ustanovama u kojima se djeca s teškoćama u razvoju obrazuju da postoje protokoli za postupanje u određenim situacijama i prilikom ispoljavanja nepoželjnih oblika ponašanja. Protokoli bi davali smjernice kako postupati, koga uključiti, kome se obratiti i koji je sljedeći korak u postupanju. Na osnovu protokola bi se kreirale strategije čijim bi se provođenjem radilo na ublažavanju i smanjivanju nepoželjnih oblika ponašanja.

METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je bio ispitati edukatore-rehabilitatore i logopede koji rade u specijaliziranim ustanovama o tome sa kojim vrstama nepoželjnih oblika ponašanja kod učenika se susreću, koliko često, te da li u ustanovi u kojoj rade postoje timovi i protokoli za izradu strategija za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja.

Zadaci istraživanja

Na osnovu definisanog cilja istraživanja postavljeni su zadaci istraživanja:

- Istražiti i utvrditi da li djeca s teškoćama u razvoju uključena u tretmane ispoljavaju nepoželjne oblike ponašanja.
- Ispitati da li specijalizirane ustanove raspolažu odgovarajućim protokolima za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja.
- Ispitati da li su nepoželjni oblici ponašanja djece koja pohađaju specijalizirane ustanove pod kontrolom stručnjaka i da li se tretiraju prema protokolu ustanove u kojoj se dijete nalazi.

Hipoteze istraživanja

Na osnovu jasno definisanog cilja i zadataka istraživanja postavljene su hipoteze istraživanja:

H1 Djeca s teškoćama u razvoju koja su uključena u tretmane ispoljavaju nepoželjne oblike ponašanja.

H2 Specijalizirane ustanove raspolažu odgovarajućim protokolima za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja.

H3 Nepoželjni oblici ponašanja kod djece koja pohađaju specijalizirane ustanove su pod kontrolom stručnjaka i tretiraju se prema protokolu ustanove.

Metode istraživanja

U istraživanju je korištena metoda teorijske analize i servey metoda. Metoda teorijske analize je odabrana na osnovu problema, cilja i zadataka istraživanja. Proučili smo relevantne pisane izvore koji su bili dostupni u prikupljanju izvora korištenih za definisanje osnovnih pojmova te za proučavanje pisanih izvora teorijskog značaja koji se odnose na istraživanje tematike. U istraživanju je, takođe, korištena servey metoda, odnosno metoda neeksperimentalnog istraživanja koja ima vrlo široku primjenu i često se koristi u defektološkim istraživanjima i istraživanjima školske prakse značajnim za defektologa, te metodom sistematskog neeksperimentalnog posmatranja. Servey metoda pogodna je za ispitivanje mišljenja, stavova, uvjerenja i ponašanja defektologa, učenika, nastavnika i roditelja u odgojno-obrazovnom procesu rada. Ovom metodom ispitivani su stavovi defektologa (edukatora-rehabilitatora i logopeda) koji rade s djecom u specijaliziranim ustanovama o tome sa kojim vrstama nepoželjnih oblika ponašanja se susreću, koliko često, te da li u ustanovi u kojoj rade postoje timovi i protokoli za izradu strategija za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja. Za obradu podataka korištena je odgovarajuća statistička analiza, kako bi se objasnili i interpretirali dobiveni podaci iz provedenog istraživanja, a dobijene vrijednosti su predstavljene tabelarno i grafički.

Instrument istraživanja

U istraživanju je korištena skala stavova kreirana s ciljem da se utvrde stavovi ispitanika o vrstama nepoželjnih oblika ponašanja kod učenika, učestalosti pojave, te postojanja timova i protokola za izradu strategija za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja u ustanovama u kojima su zaposleni. Skala se sastojala od 10 tvrdnji na koje su ispitanici odgovarali zaokruživanjem jednog od 5 ponuđenih odgovora: 1) uopšte se ne slažem; 2) djelimično se ne slažem; 3) nisam siguran/na; 4) djelimično se slažem; 5) u potpunosti se slažem. Ispitanici su skalu stavova popunjavali online. Mjerne karakteristike instrumenta su utvrđene i provjerene, te zadovoljavaju metodološke kriterije. Na osnovu dobijenih rezultata istraživanja možemo utvrditi da mjerni instrument ima zadovoljavajuću pouzdanost, te da je greška mjerenja svedena na minimum. Za provjeru mjernog instrumenta izračunate su metrijske karakteristike čestica i dijelova skale standardnim Reliability testom iz statističkog paketa SPSS. Cronbach alpha koeficijent, kao pokazatelj unutrašnje homogenosti, koji iznosi 0,867, pokazuje da je unutrašnja konzistentnost skale zadovoljavajuća, odnosno pokazuje odgovarajući nivo valjanosti.

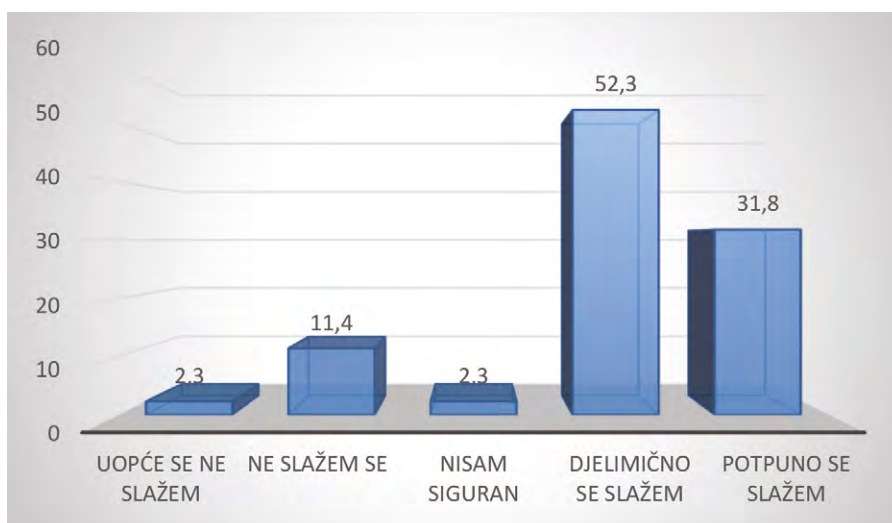
Uzorak ispitanika

Istraživanjem su bili obuhvaćeni defektolozi (edukatori-rehabilitatori i logopedi) iz Sarajevskog, Tuzlanskog i Hercegovačko-Neretvanskog Kantona. Uzorak je činilo 88 ispitanika oba spola.

REZULTATI I DISKUSIJA

1. DETEKCIJA NEPOŽELJNIH OBLIKA PONAŠANJA

Naš prvi zadatak je bio istražiti i utvrditi da li djeca s teškoćama u razvoju uključena u tretmane ispoljavaju nepoželjne oblike ponašanja. Ispitanici su na tvrdnjama iznijeli stavove na sljedeći način: 13,34% ispitanika se izjasnilo da djeca ne ispoljavaju navedene oblike nepoželjnih oblika ponašanja ili su vrlo rijetka, 2,3% ispitanika nema jasno mišljenje, dok 84,1% ispitanika iznosi da je ispoljavanje nepoželjnih oblika ponašanja, i to najčešće agresija i autoagresija, kod djece koja su uključena u tretmane u specijaliziranim ustanovama često.

Grafikon 1. Postojanje nepoželjnih oblika ponašanja.

Dopunskom analizom rezultata uočljivo je da ispitanici starije životne dobi ispoljavaju negativnije stavove po pitanju prisustva i učestalosti nepoželjnih oblika ponašanja kod djece s teškoćama u razvoju, u odnosu na ispitanike mlađe životne dobi. U tabeli 1. predstavljeni su rezultati jednofaktorske analize varijance prikazujući broj ispitanika, aritmetičku sredinu stavova, F odnos i veličinu značajnosti. Uvidom u rezultate nije utvrđena statistički značajna razlika u procjeni prisustva nepoželjnih oblika ponašanja. To znači da se i stariji i mlađi ispitanici slažu da nepoželjni oblici ponašanja postoje, ali su se stariji ispitanici izjasnili da su ova ponašanja češća i raznovrsnija u odnosu na mlađe ispitanike. Razlog ovakvih rezultata je što stariji ispitanici imaju više iskustva u radu i samim tim mogu napraviti komparaciju u ponašanju učenika ranijih generacija u odnosu sa trenutne. Vrijednost dobivena jednofaktorskom analizom varijanse iznosi $F=1,346$ na nivou značajnosti 0,265.

Tabela 1. Razlike u procjeni prisustva nepoželjnih oblika ponašanja

	Dob	N	AS	F	p
Prisustvo nepoželjnih oblika ponašanja	25 – 40	16	4,0417	1,346	0,265
	41 – 50	28	3,9229		
	51 – 65	44	3,4444		

Na osnovu analize dobijenih podataka možemo zaključiti da se hipoteza H1 koja glasi: „Djeca s teškoćama u razvoju koja su uključena u tretmane ispoljavaju nepoželjne oblike ponašanja“, potvrđuje.

2. POSTOJANJE PROTOKOLA ZA UBLAŽAVANJE I OTKLANJANJE NEPOŽELJNIH OBLIKA PONAŠANJA U USTANOVAMA

Drugim zadatkom smo željeli ispitati da li specijalizirane ustanove raspolažu odgovarajućim protokolima za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja. Percentualne vrijednosti odgovora ispitanika su pokazale da se 15,9% ispitanika ne slaže i iznose stavove da u ustanovi u kojoj rade posjeduju izrađene protokole; 11,04% ispitanika nema jasno mišljenje, dok 72,07% ispitanika iznose stavove da ustanove u kojima rade ne posjeduju i ne koriste razrađene protokole za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja.

Na tvrdnji „Strategije za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja izrađuje svaki defektolog prema ličnom osjećaju bez unificiranog obrasca i protokola ustanove u kojoj radim“ 20,4% ispitanika je iznijelo negativne stavove, 11,4% ispitanika nema jasno mišljenje, dok 68,2% ispitanika iznosi stavove o tome da strategije za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja izrađuje svaki defektolog prema ličnom osjećaju bez unificiranog obrasca i protokola ustanove u kojoj rade. Na sljedećoj tvrdnji „U kreiranju strategija za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja pored defektologa učestvuju roditelji djeteta, psiholog, pedagog i socijalni radnik ustanove u kojoj radim“ 43,1% ispitanika se ne slaže sa navedenom tvrdnjom; 20,5% ispitanika nema jasno mišljenje, dok se 36,4% ispitanika slaže sa tvrdnjom na osnovu čega možemo zaključiti da u kreiranju strategija često ne učestvuju roditelji djeteta, psiholog, pedagog i socijalni radnik. Na osnovu analize dobijenih podataka možemo zaključiti da hipotezu H2: „Specijalizirane ustanove raspolažu odgovarajućim protokolima za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja“ djelimično možemo prihvatiti. Neke specijalizirane ustanove raspolažu odgovarajućim protokolima za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja, dok neke još uvijek nisu razvile i ne koriste navedene protokole.

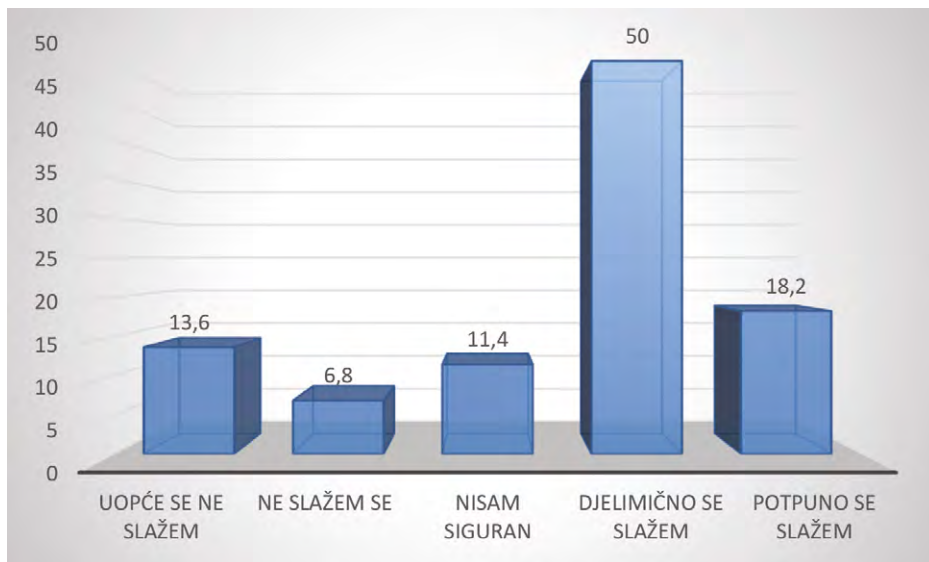

Grafikon 2. Izrada strategija u ustanovama

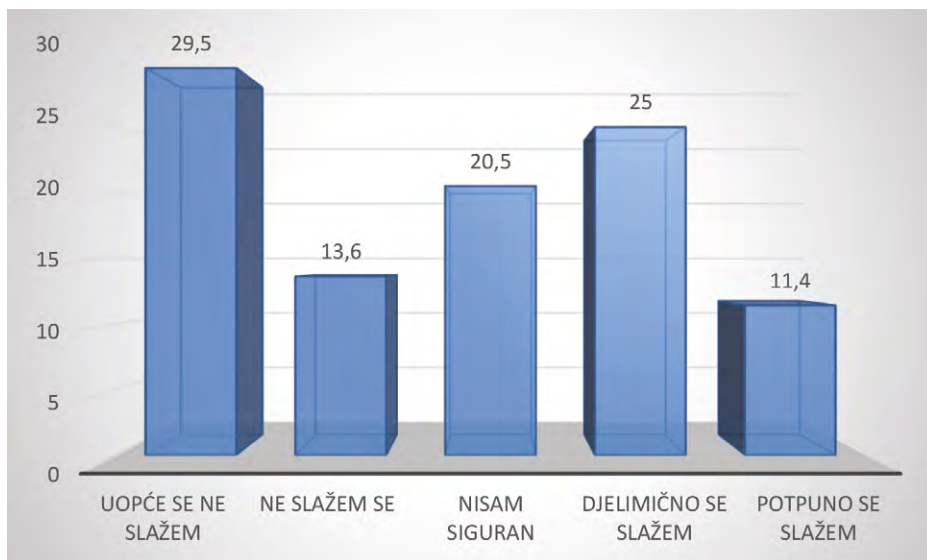
Tabela 2. Stavovi ispitanika o nepoželjnim oblicima ponašanja i utvrđenim protokolima

Rang	Ajtem	uopće se ne slažem		uglavnom se ne slažem		nisam siguran/na		uglavnom se slažem		potpuno se slažem		M
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
1	Djeca s kojom radim često ispoljavaju nepoželjne oblike ponašanja (agresija, autoagresija).	4	4,5	18	20,5	6	6,8	40	45,5	20	22,7	3,61
2	Nepoželjni oblici ponašanja koja djeca ispoljavaju su česta i raznolika.	2	2,3	10	11,4	2	2,3	46	52,3	28	31,8	4,00
3	Djeca koja ispoljavaju nepoželjne oblike ponašanja nisu uključena u odgovarajući program za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja.	2	2,3	12	13,6	10	11,4	36	40,9	28	31,8	3,86
4	Ustanova u kojoj radim koristi razrađene protokole za kreiranje programa i izradu strategija za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja.	12	13,6	14	15,9	16	18,2	30	34,1	16	18,2	3,27

Rang	Ajtem	uopće se ne slažem		uglavnom se ne slažem		nisam siguran/na		uglavnom se slažem		potpuno se slažem		M
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
5	Strategije za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja izrađuje svaki defektolog prema ličnom osjećaju bez unificiranog obrasca i protokola ustanove u kojoj radim.	12	13,6	6	6,8	10	11,4	44	50	16	18,2	3,52
6	U kreiranju strategija za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja pored defektologa učestvuju roditelji djeteta, psiholog, pedagog i socijalni radnik ustanove u kojoj radim.	18	20,5	12	13,6	14	15,9	26	29,5	18	20,5	3,16
7	U ustanovi u kojoj radim je оформljen tim za opservaciju i kreiranje strategija za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja.	26	29,5	12	13,6	18	20,5	22	25	10	11,4	2,75
8	Nakon detektiranog nepoželjnog oblika ponašanja koje dijete ispoljava odmah izvještavam o tome tim za opservaciju i kreiranje programa za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja.	16	18,2	12	13,6	14	15,9	24	27,3	22	25	3,27
9	Dijete sa nepoželjnim oblicima ponašanja prolazi kroz protokol ustanove kako bi se dobili potrebni podaci za kreiranje strategije za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja.	22	25	6	6,8	18	20,5	32	36,4	10	11,4	3,02
10	Rezultati primjene strategija za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja s djetetom nam omogućavaju kvalitetniji rad s djetetom i bolji uspjeh djeteta.	2	2,3	4	4,5	20	22,7	22	25	40	45,5	4,07

3. TRETMAN NEPOŽELJNIH OBLIKA PONAŠANJA

Trećim zadatkom smo željeli ispitati da li su nepoželjni oblici ponašanja djece koja pohađaju specijalizirane ustanove pod kontrolom stručnjaka i da li se tretiraju prema protokolu ustanove u kojoj se dijete nalazi. Kada je u pitanju tvrdnja „U ustanovi u kojoj radim je oformljen tim za opservaciju i kreiranje strategija za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja“ 43,1% ispitanika se izjasnilo da u ustanovama u kojima rade nije oformljen tim za opservaciju i kreiranje strategija za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja, 20,5% ispitanika nema jasno mišljenje, dok se 36,4% ispitanika izjasnilo da tim za opservaciju i kreiranje strategija za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja je oformljen. Analiza dobijenih podataka je pokazala da u većini specijaliziranih ustanova ne postoji tim koji vrši opservaciju i radi na kreiranju strategija za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja. Važno je istaći da bi se postojanjem i korištenjem strategija za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja s djetetom postizali bolji rezultati u radu. Ukoliko se ne primjenjuju strategije u potrebnom obimu, rad s djetetom neće biti u dovoljnoj mjeri efikasan pa će i uspjeh u tretmanima i nastavnom procesu izostati. Na osnovu analize dobijenih podataka na navedenim tvrdnjama možemo zaključiti da se hipoteza H3: „Nepoželjni oblici ponašanja djece koja pohađaju specijalizirane ustanove su pod kontrolom stručnjaka i tretiraju se prema protokolu ustanove u kojoj se dijete nalazi“ se prihvata. To znači da manji broj ustanova raspolažu odgovarajućim protokolima za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja, dok su brojnije ustanove koje još uvijek nisu razvile i ne koriste navedene protokole.

Grafikon 3. Postojanje tima za opservaciju i kreiranje strategija

Kako bismo utvrdili postojanje ili nepostojanje povezanosti i njenu značajnost između ispoljavanja nepoželjnih oblika ponašanja, postojanja protokola za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja i kontrole i tretiranja nepoželjnih oblika ponašanja prema protokolu primijenili smo postupak utvrđivanja Pearsonove korelacije i međusobne povezanosti.

Tabela 3. Korelacijska matrica odabranih varijabli

	Ispoljavanje nepoželjnih oblika ponašanja	Postojanje protokola za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja	Nepoželjni oblici ponašanja pod kontrolom stručnjaka i tretiraju se prema protokolu
Ispoljavanje nepoželjnih oblika ponašanja	1	0,766(**)	0,698(**)
Postojanje protokola za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja	0,766(**)	1	0,449(*)
Nepoželjni oblici ponašanja pod kontrolom stručnjaka i tretiraju se prema protokolu	0,698(**)	0,449(*)	1

* Korelacija značajna na nivou od 0.01 (dvosmjerno).

** Korelacija značajna na nivou od 0.05 (dvosmjerno).

Predstavljeni koeficijenti korelacije ukazuju na relacije pozitivnog predznaka između ispoljavanja nepoželjnih oblika ponašanja, postojanja protokola za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja i kontrole i tretiranja nepoželjnih oblika ponašanja prema protokolu. Dobivene vrijednosti korelacije nalaze se u rasponu srednje jakih korelacija do visokih korelacija (od 0,449 do 0,766). Analizom dobivenih koeficijenata značajne koeficijente korelacije bilježimo između sve tri ispitivane varijable

Najveći utvrđeni koeficijent korelacije $r = 0,766$ na nivou značajnosti $p < 0,05$ utvrđen je između ispoljavanja nepoželjnih oblika ponašanja i postojanja protokola za njihovo ublažavanje i otklanjanje. Prikazani koeficijenti korelacije govore u prilog činjenici da što je veća učestalost NOP-a to su potrebni protokoli u ustanovama i utvrđene strategije kako bi takvi oblici ponašanja bili tretirani od strane stručnjaka.

ZAKLJUČAK

Nepoželjni oblici ponašanja najčešće proizilaze iz djetetove frustracije zbog nemogućnosti zadovoljavanja potreba i želja. Svako ponavljajuće nepoželjno ponašanje definišemo kao ponovljene uzorke ponašanja koja dovode do ometanja učenja ili učešća djeteta u socijalnim interakcijama bilo sa vršnjacima ili odraslim osobama (Kardum 2021: 160). Prema biheavioralnoj teoriji, nepoželjna ponašanja imaju različite 'okidače' od čega su najčešće ispoljeni želja za bijegom (od nečega što djetetu izaziva strah ili nelagodu), te želja za pažnjom.

Činjenica je da su djeca s razvojnim rizicima i/ili odstupanjima, kao i porodice koje o njima brinu, izuzetno različiti i trebaju različite usluge stručnjaka različitih profesija zaposlenih u različitim ustanovama. S druge strane, dijete je jedno, stoga usluge postaju efikasne kad su pružene na usklađen način. Zato je neophodno da stvaranjem zajedničke platforme za uklanjanje i ublažavanje nepoželjnih oblika ponašanja koji će povezivati sve učesnike, i roditelje i stručnjake, da rade svi zajedno na zajedničkom cilju. Roditelji djeteta su važna karika u timskom radu i u procesu kreiranja i primjene strategija. Nepoželjna ponašanja smanjuju mogućnost učenja djeteta s teškoćama u razvoju i njegovog aktivnog učešća u svakodnevnim aktivnostima, što otežava funkcionisanje kompletne porodice. Stoga je potrebno educirati roditelje strategijama za uklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja. Uključivanje djeteta i roditelja u konkretan program koji ih usmjerava šta treba da rade s djetetom, koji daje pozitivne rezultate može stimulatивно djelovati na kompletnu porodicu (Mujkanović, 2021: 186). Pružanjem stručne pomoći roditeljima, pomaže se očuvati čvrsta struktura porodice koja ima pozitivan utjecaj na međusobni odnos roditelja i na djetetov napredak.

Rezultati istraživanja su pokazali da djeca s teškoćama u razvoju koja su uključena u tretmane u specijaliziranim ustanovama ispoljavaju nepoželjne oblike ponašanja, najčešće su to agresija i autoagresija. Ispitanici starije životne dobi su bili negativniji u stavovima po pitanju prisustva i učestalosti nepoželjnih oblika ponašanja, u odnosu na ispitanike mlađe životne dobi. I stariji i mlađi ispitanici se slažu da nepoželjni oblici ponašanja postoje, ali su se stariji ispitanici izjasnili da su ova ponašanja češća i raznovrsnija u odnosu na mlađe ispitanike. Razlog ovakvih rezultata je što stariji ispitanici imaju više iskustva u radu i samim tim mogu napraviti komparaciju u ponašanju učenika ranijih generacija u odnosu sa trenutne. Kada su u pitanju protokoli za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja i njihovo postojanje u specijaliziranim ustanovama, ispitanici su se složili da u ustanovama u kojima rade ne posjeduju i ne koriste navedene protokole. Ispitanici su se složili i da strategije za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja izrađuje svaki defektolog prema ličnom osjećaju bez unificiranog obrasca i protokola ustanova u kojima rade. U njihovom kreiranju nedostaje timski pristup i nisu uključeni roditelji djeteta, kao ni psiholog, pedagog ili socijalni radnik. U ustanovama nisu formirani timovi za opservaciju i kreiranje strategija za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja.

Važno je istaći da bi se postojanjem i korištenjem strategija za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja s djetetom postizali bolji rezultati u radu. Ukoliko se ne primjenjuju strategije u potrebnom obimu, rad s djetetom neće biti u dovoljnoj mjeri efikasan pa će i uspjeh u tretmanima i nastavnom procesu izostati.

Ukupan rezultat istraživanja o detekciji i tretmanu nepoželjnih oblika ponašanja djece s teškoćama u razvoju u specijaliziranim ustanovama upućuje na potrebu kreiranja protokola kako bi se pratile upute i na vrijeme radilo na ublažavanju i otklanjanju nepoželjnih oblika ponašanja. Evidentno je da nepoželjni oblici ponašanja postoje i kod djece u redovnim školama, pa bi kreiranje protokola i njihovo korištenje u specijaliziranim ustanovama bilo korisno kao primjer za postupanje. Korištenjem protokola u prikupljanju informacija koje dovode do ispoljavanja nepoželjnih oblika ponašanja bi se dobile smjernice za izradu strategije za svako dijete individualno.

LITERATURA

1. Blažinčić, I. (2017). Intervencije za smanjivanje nepoželjnih ponašanja djeteta s poremećajem iz spektra autizma- prikaz slučaja. (Diplomski rad) Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
2. Bujas Petković Z., Frey Škrinjar J. (2010). Poremećaji autističnog spektra- značajke i edukacijsko- rehabilitacijska podrška. Zagreb: Školska knjiga.
3. Clements, J., Zarkowska, E. (2000). Behavioural concerns and autistic spectrum disorders: Explanations and strategies for change. Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
4. Cullinan, D., M.H. Epstein and J,Lloyd (1982): Behaviour Disorders. Prentice Hall, Englewood Cliffs, NY.
5. Dekker M, C Koot, H M Van der Ende, J, Verhulst F C. Emotional and behavioral problems in children and adolescents with and without intellectual disability, Journal of Child Psychology and Psychiatry 2002: 43(8): 1087-1098.
6. Dunlap, G., & Fox, L. (2011). Function-based interventions for children with challenging behavior. Journal of Early Intervention, 33(4), 333–343.
7. Kardum, A. (2021). Odrednice roditeljskog ponašanja u obiteljima djece s poremećajem iz spektra autizma. Filozofski fakultet, Zagreb.
8. Luiselli, J., Russo, D.C., Christian, W.P., Wilczynski, S.M. (2008). Effective Practices for Children with Autism: Educational and Behavior Support Interventions that Work. New York. Oxford University Press. ISBN 978-0195317046
9. Matson, J. L., Andrasik, F., Matson, M. L. (2009). Treating Childhood Psychopathology and Developmental Disabilities. New York: Springer New York.
10. Matson, J. L. (2012). Functional assessment for challenging behaviors. New York: Springer. New York.

11. Molteno G, Molteno C D, Finchilescu G, Dawes A R L. Behavioural and emotional problems in children with intellectual disability attending special schools in Cape Town, South Africa, *Journal of Intellectual Disability Research*, 2001: 45 (6): 515-520.
12. Mujkanović, E., Vantić-Tanjić, M., Mujkanović, E. (2012). Učestalost i karakteristike nepoželjnih oblika ponašanja kod djece s intelektualnim teškoćama. III Međunarodno naučno-stručna konferencija «Unapređenje kvalitete života djece i mladih». Zlatibor. Srbija. 477-486.
13. Mujkanović, E. Mujkanović, E., Vantić-Tanjić, M. (2013). Intelektualne teškoće i nepoželjni oblici ponašanja. IV Međunarodno naučno-stručna konferencija «Unapređenje kvalitete života djece i mladih». Split. Hrvatska. 371-382.
14. Mujkanović, E., (2021). Monografija: Mreža podrške roditeljima djece iz spektra autizma. Sarajevo. Sabahprint.
15. Slavnić, I. (2017). Intervencije za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja u djece s teškoćama u razvoju predškolske dobi. (Specijalistički rad) Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
16. Stošić, J. (2008). Bihevioralni pristup u sprečavanju i uklanjanju nepoželjnih oblika ponašanja i podučavanju djece s autizmom predškolske dobi. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44(2), 99-110.
17. Stošić, J., Lisak, N., Pavić, A. (2016). Bihevioralni pristup problemima ponašanja osoba s intelektualnim teškoćama i razvojnim poremećajima. *Socijalna psihijatrija*, Vol. 44(2), 140-151.
18. Whitaker, P., Joy, H., Harley, J., Edwards, D. (2001). *Challenging behaviour and autism: Making sense- making progress: A guide to preventing and managing challenging behaviour for parents and teachers*. London: National Autistic Society.